

Arpi ja jälki

Haavoittuvaa luontoa maalaamassa

Tiivistelmä

Tekijä(t) Reponen, Sirpa <u>Helena</u>	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK Sivumäärä 24	Valmistumisaika 2021
Työn nimi Arpi ja jälki Haavoittuvaa luontoa maalaamassa		
Tutkinto Kuvataiteilija (AMK)		
Toimeksiantajan nimi, titteli ja organisaatio		
Tiivistelmä <p>Työssä kuvattiin symbolisesti haavoittuvaa luontoa siten, että ajateltiin ihmisen aiheuttavan luontoon hitaasti paranevia arpia ja eläinten kevyitä, poispyyhkiytyviä jälkiä. Arpien ja jälkien kuvaaminen toteutettiin neljänä öljyvärimaalauksena. Käytettyjä tekniikoita olivat öljyvärimaalaus, digitaalinen piirustus ja -kuvankäsittely sekä laserkaiverrus. Tekniikoiden käyttöä lisättiin työ työltä. Opinnäytetyön kirjallisessa osiossa tekemisen prosessia tarkasteltiin sekä käytettyjen menetelmien että tekemisen sanallistamisen näkökulmasta.</p> <p>Työssä tarkasteltiin taiteellisen työn prosessia, missä digitaalisten tekniikoiden käyttö apuvälineenä on arkipäiväistynyt. Tekniikoiden käyttö vaikuttaa taiteellisen työn lopputulokseen. Tekniset menetelmät tuovat uusia mahdollisuuksia taiteen tekemiseen. Tekniset menetelmät myös rajaavat ja määrittelevät ennakkoon tekemisen lopputulosta. Taiteen ja tekniikan yhdistäminen on tasapainottelua luovuuden ja suunnitelmallisuuden rajapinnoilla.</p>		
Asiasanat digitaaliset tekniikat, laserkaiverrus, luonto, öljymaalauk		

Abstract

Author(s) Last name, Firstname Reponen, Sirpa <u>Helena</u>	Type of Publication Thesis, UAS Number of Pages 24	Published 2021
Title of Publication Scars and footsteps Illustration of vulnerable nature		
Name of Degree Fine Artist (UAS)		
Name, title and organization of the client		
Abstract <p>The vulnerable nature of nature has been illustrated in these four oil paintings. The main point in these works was that the actions of people leave slow-healing scars in nature; however, animals leave only a light trace or momentary marks. The methods and technics used in these works were oil painting, digital drawing, image processing and laser engraving. The technical methods were improving and developing from painting to painting. The process of making these works has been created both from the point of view of technical methods and verbal elaboration.</p> <p>The use of digital and technical methods has become common in process of artistic work. In this case – as well as others – the methods affect the results of artwork. The combination of technical methods and creative expression in artwork gives rise to new possibilities; however, at the same time, they can impose some limitations due to nature of having to make some technical decisions early in the process. Combining art and technology is balancing between creativity and systematic interfaces.</p>		
Keywords digital drawing, laser engraving, nature, oil painting		

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Erlaisia taiteilijoita, erilaisia näkökulmia.....	2
2.1	Luontoaiheen ajankohtaisuus	2
2.2	Arvet ja jäljet.....	3
2.3	Teoksen tekemisen prosessista.....	5
2.4	Taide ja tekniikka.....	7
3	Arpi ja jälki prosessina	10
3.1	Prosessin kulku	10
3.2	Materiaalivalinta.....	10
3.3	Suunnitteluvaihe – valokuvaus ja digitaalinen piirustus.....	11
3.4	Maalaus.....	12
4	Teoksista ja niiden tekemisestä	14
4.1	Työ 1 Käärmeen jäljet.....	14
4.2	Työ 2 Jäniksen jäljet	16
4.3	Työ 3 Renkaanjäljet.....	18
4.4	Työ 4 Jalanjäljet.....	20
4.5	Oman tekemisen prosessista.....	21
5	Yhteenveto	23
	Lähteet	24

1 Johdanto

Luonto on minulle tärkeä. Liikun mielelläni metsässä, patikoin ja valokuvaan. Erityisesti minua kiinnostavat erilaiset yksityiskohdat: kasvit, jäljet, merkit ja pinnanmuodot. Taiteellisessa työssä käytän mielelläni luontoelementtejä niin aiheena kuin materiaaleissakin. Luonnossa liikkuminen antaa paljon henkisiä voimavaroja arkeen. Olen huolissani luonnon säilymisestä ja sen teollisen ja kaupallisen liikakäytön vaikutuksista. Luonnon säilymiseen liittyvät ongelmat ovat maailmanlaajuisesti yleinen puheenaihe ja pohdinnan kohde.

Ilmastonmuutos, napajäätiköiden sulaminen, kaivosteollisuus, tehomaaalous, maapallon liikakansoitus ja oma ekologinen jalanjälki puhuttavat ihmisiä ja vaativat toimenpiteitä. Taiteellinen työ on rajattu pieneen symboliseen ajatukseen suuren kokonaiskuvan reunassa – arpi ja jälki.

Olen kiinnostunut siitä prosessista, missä teos syntyy. Työn kirjallisessa osiossa kuvaan taiteellista työtä sekä visuaalisena että menetelmäprosessina. Tekniset kokeilut ja valinnat vaikuttavat työn syntyyn ja lopputulokseen. Taiteellinen työ on sekä henkinen että tekninen prosessi.

Prosessissa tehtävissä teoksissa kuvaan symbolisesti ihmisten ja eläinten tekemiä jälkiä ja merkkejä luontoon. Töissä tuon esiin ajatuksen, että useat ihmisten jättämät jäljet ovat kuin arpia, jotka paranevat hitaasti, kun taas luonnossa kulkevien eläinten jättämät jäljet ovat kevyitä, häviäviä muistumia.

Viitteellistä luontoa ja niihin syntyneitä arpia ja jälkiä kuvitin neljässä öljymaalauksessa, joista kaksi kuvaa eläinten jättämää jälkeä ja kaksi ihmisten jättämää arpea. Maalaukset maalasin öljyväreillä. Työn teknisessä osiossa käytin digitaalista- ja lasertekniikkaa sekä apuvälineenä että osana maalattavan teoksen tekemisen prosessia.

2 Erilaisia taiteilijoita, erilaisia näkökulmia

2.1 Luontoaiheen ajankohtaisuus

Taiteilijat ovat kuvanneet luontoa vuosisatojen ajan. Luonto ja maisema ovat kulke-
neet maalareiden mukana läpi eri taiteen tyylisuuntien figuratiivisesta abstraktiin.
Modernissa taiteessa luontosuhdetta käsitellään kuvanveiston, valokuvan, korutai-
teen ja maalauksen lisäksi erilaisin käsityön tai tekniikan yhdistetyin menetelmin ja
usein luonnosta saatavin materiaalein. Menetelmästä riippumatta taiteilijalle on tär-
keätä kuvata omaa luontosuhdettaan, muistumaa luonnosta tai ristiriitaa ihmisen ja
luonnon kesken.

Luonto on useimmille arvokas asia, ja ihmisen elintason ja luonnon käytön tai riiston
suhde ja epätasapaino aiheuttavat ahdistusta. Luonnon ahdingon ja oman luonto-
suhteen kuvaaminen on hyvin ajankohtainen aihe nykytaiteessa. Ihminen ei toimis-
saan kunnioita riittävästi luontoa. Luonto saa pysyviä vammoja ja arpia, jotka pahe-
tessaan uhkaavat koko ihmisen olemassaoloa maapallolla.

Taidemaalari Jukka Nopsanen

Jukka Nopsanen on pitkän uran tehnyt, 1970-luvulla aloittanut taidemaalari, joka on
maalannut paljon muotokuvia ja seinämaalauksia. Jo 1980-luvulla hän käsitteli te-
oksissaan kertakäyttökulttuuria, minkä vuosikymmen tuolloin olikin. 1990-luvulla
hän alkoi teemoittaa teoksiaan ihmisen ja luonnon suhteella, käyttäen mosaiikki-
maista maalaustapaa. Nykyisin hän on alkanut käyttää figuurin ja abstraktion yhdis-
telmää synteessinä molemmista. Taiteessaan hän käsittelee ongelmia, jotka aiheu-
tavat ihmisen toiminnasta suhteessa luontoon, saattaen sen kohti luhistumista
(Nopsanen).

Nopsasen töissä minua kiinnostaa tämä maalaustapojen yhdistäminen ja vertaus-
kuvien käyttäminen. Työssään *A Moth* (kuva 1) hänen perhosensa on vertauskuva
koko haavoittuvalle ja kauniille luonnolle. Perhonen on lyhytikäinen, sen elämä pö-
lyttäjänä on välttämätön luonnolle, ja lajien esiintymiseen vaikuttaa ihmisen toiminta.
Työssä tausta kertoo ihmisen toiminnasta ja luonnon ja maailman muuttuvista olo-
suhteista. Omissa neljässä työssäni käytän jälkiä ja arpia vertauskuvina, ja kuvaan
luontoa viitteellisenä taustana.

Kuva 1. Nopsanen, J. A Moth. 2020. Öljymaalauus, 65 x 80 cm

2.2 Arvet ja jäljet

Ihmisen keholle arpi muodostuu haavan jälkeen. Arven kohdalla iho ei ole enää koskaan sama, se ei rusketu eikä siinä ole hikirauhasia, eikä arven kohdalla kasva karvoja (Wikipedia 2013). Mitä syvempi haava on ollut, sitä enemmän arpea muodostuu (Allergia-, Iho- ja Astmaliitto ry).

Työssäni käsittelen ihmisen luontoon tekemiä muutoksia symbolisina arpina, jotka jäävät luonnon kehoon hitaasti paranevina tai pysyvinä. Jäljet ovat töissä eläinten jättämiä, ne ovat niin kevyitä, ettei niitä näe, tai ne jäävät luonnon kehoon poispyyhiytyvinä merkkeinä.

Valokuvaaja Juhani Harkas

Luontokuvaamista on kritisoitu siitä, että luonto esitetään kaunistellussa valossa, kauniina ja villinä. Marraskuussa 2018 Espoon Nuuksioon luontokeskus Haltiaan avattiin valokuvanäyttely, joka otti voimakkaasti kantaa luonnon tilaan ja ihmisen siihen jättämiin jälkiin (Suomen Luonto, 2018).

Näyttelyssä kuvataan sitä ristiriitaa, jonka ihminen aiheuttaa maapallolla: kauniin ja arvokkaan olemassaolon lisäksi ihminen on tuhoava voima. Jälki-näyttelyn teemaa jatkettiin 2019 valokuvanäyttelyllä, joista 20 parhaan joukossa oli Juhani Harkaksen työ Louhittu (kuva 2). Kuva kertoo millaiset arvet jäävät graniittiseinämiin louhintatyöstä.

Kuva 2. Harkas, J. Louhittu. 2018

Louhittu kertoo ytimekkäästi ja karusti siitä, miten ihminen muokkaa maisemaa, jota ei saa enää takaisin. Louhittua graniittia käytetään kaunistamaan ihmisen luomuksia, taloja ja sisustuksia. Graniittia käytetään mm. talojen ulkopinnoissa, keittiön ja kylpyhuoneen tasoissa, katujen vieruskivinä. Paradoksaalisesti ihminen rakentaa maailmastaan kaunista ja siistiä, mutta tuhoaa samalla pysyvästi luonnon omaa maisemaa.

Jarkko Rantasen näyttely

Joulukuussa 2020 luin Suur-Jyväskylän lehdestä taiteilija Jarkko Rantasen näyttelystä *Voyage pittoresque* (kuva 3). Kiinnostuin näyttelystä, koska se tuntui hyvin ajankohtaiselta suhteessa oman opinnäytetyöni prosessiin, aiheeseen ja teemoihin. Viikunan (2020, 18) artikkelissa Rantasen kertoo saavansa värikylläisiin teoksiinsa ideoita luonnosta ja maisemista. Hänen huomionsa kiinnittää vastaan tullut muoto, sommitelma tai rakenne. Taiteilijaa kiinnostavat ihmisen luontoon jättämät jäljet, kuten kaivannot ja tekoaltaat. Rantanen maalaa työnsä öljyväreillä alumiinille.

Kuva 3. Rantanen, J. Voyage pittoresque. 2018-2020. Öljy alumiinille

Rantanen kuvaa töissään ihmisen jättämiä jälkiä väkivaltaisena luonnon muokkauksena ja menneinä sotatantereina. Hän pitää myös luonnon loputtoman kasvun olemusta väkivaltaisena, jonka eroamista ihmisten tekemästä väkivallasta hän töissään tutkii (Rantanen 2020, 1). Olen myös itse miettinyt tätä opinnäytetyötä tehdessäni tuota luonnon oman väkivallan teemaa, ajatellen vaikka hirmumyrskyjä, tulivuorenpurkauksia, maanjäristyksiä ja muita luonnon tuhoja. Luonto korjaa itselleen aiheuttamansa tuhot jollain aikavälillä. Päätin omassa töissäni esittää näkökulman niin, että ihmisen tekeminen jättää arvet ja luonnon tekeminen jäljet.

2.3 Teoksen tekemisen prosessista

Jaana Houessou (2010, 8) on käsitellyt pro gradu -tutkielmassaan taiteilijoiden työprosessia sanallistamisen kautta. Työssään hän käsitteli sekä omaa että kuuden muun taiteilijan prosessia. Sanallistaessaan prosessia hän halusi paljastaa, mitä tapahtuu arjen ja visuaaliseksi tulemisen välillä.

Prosessin käsite liittyy tietyllä aikavälillä tapahtuvaan muutokseen (Houessou 2010, 9). Tehdyt tietoiset tai tiedostamattomat asiat vaikuttavat prosessin kulkuun. Prosessilla on alku ja loppu. Taiteellisessa prosessissa voidaan rajata, että alku on idea tai alkusysäys, ja loppu on valmis, julkaistava teos ja sen esitys yleisölle.

Taidemaalari Leena Räsänen

Vapaasta taidekoulusta 2015 valmistunut taidemaalari Leena Räsänen käyttää tekniikkanaan useimmiten öljyä ja akryyliä. Hän kertoo verkkotaidekauppa Taikon omalla esittelysivullaan maalaustensa synnystä prosessina, joka kehittyy, selkeytyy ja epäselkeytyy. Hänelle lähtökohta voi olla aistimus, havainto tai mielikuva. Prosessi saattaa muuttua maalauksen edetessä, ja lopputulos on tiivistymä. (Räsänen.)

Räsänen maalaukset käsittelevät paljon laajempaa aihepiiriä kuin ihmistä ja luontoa. Maalauksessaan Kaupunki-ilma (kuva 4) hän on tiivistänyt kaupungin valot ja sähköisen jännitteen. Maalaus on hyvin kaunis, mutta nimi viittaa saastesumuinen kaupunkiin, jossa ihmisen jälkiä edustavat sähkölinjojen kerälle kiertyvät langanpäät. Räsänen töissä näkee hänen ytimekkäästi kuvailemansa ajattelun ja tekemisen prosessin, maalauksen ollessa viitteellinen.

Ajattelin, että taustan sumuinen kaupunki on maalattu sen mielenkuvan ja ajatuksen mukaisena näkemyksenä, mikä on kaupungin tunnelma. Sähkölinjojen langanpäät rikkovat vimmaisesti valonäkymän kauneuden. Prosessin kuvaus on mielestäni kiinnostava vertaillen sitä omaan työskentelytapani tässä opinnäytetyön prosessissa, jonka lähtökohta on idea (arpi ja jälki luonnossa) sekä toimintatapa (tekninen toteutus). Räsänen on onnistunut kuvaamaan sen, miten ajattelen myös oman prosessini etenevän, hitaasti kehittyen, palaten ajoittain aiempaan tehden valintoja eri toimintatapojen ja ajatusten välillä.

Kuva 4. Räsänen, L. Kaupunki-ilma. 2018. Öljy ja akryyli kankaalle, 100 x 60 cm

2.4 Taide ja tekniikka

Materiaalivalintoihin liittyy sekä olemuksellisia että stereotyyppisiä assosiaatioita, ja käytetty väline vaikuttaa työn lopputulokseen. Kuvan olemukseen vaikuttaa, onko se maalattu, piirretty vai valokuvaamalla aikaansaatu. Käytetty väline tai tekniikka muovaa sekä tekijän asennetta ja oletusta. (Houessou 2010, 48.) Väline siis voi kantaa jo lähtökohtaisesti oletusta lopputuloksesta.

Kuvataiteessa ei ole rajoja valittaville materiaaleille tai tekniikoille. Houessou (2010, 69) kuvailee, kuinka kuvataiteilija Gun Hölmström (kuva 5) käyttää työssään digitaalisia luonnoksia, joiden vaiheet pyyhkiytyvät eri vaiheiden tallennusten myötä olemattomiin. Prosessista jää jäljelle lopputulos. Digitaalitekniikka antaisi mahdollisuuden tallentaa eri työvaiheet, mutta muutosten teon helppous ja mahdollisten muutosten määrä ei tee tallennusta järkeväksi. Toisaalta olennaisena pitämänsä työvaiheet voisi tallentaa, jos niihin haluaisi palata. Käytin omissa töissäni digitaalista piirustusta sommittelun apuvälineenä.

Kuva 5. Holmström, G. Profeetta. 2017. Öljymaalauk 80 x 80 cm

Lasertekniikka

Lasertekniikkaa voidaan käyttää kuvataiteessa sekä apuvälineenä että osana teosta. Lasertekniikalla voidaan sekä kaivertaa erilaisia alustoja, kuten esimerkiksi puuta, akryyliä, kiveä, lasia, nahkaa, metallia, keraamia, muovia. Laserilla voi myös leikata mitä erilaisimpia materiaaleja, paperia, puuta, kangasta, nahkaa, muovia, kartonkia. Työstöä ohjataan teknisin piirustuksin, vektorigrafiikkana tai valokuvoin, jotka ladataan koneen ohjausyksikköön. Tällä tavoin ohjataan työstävää laserpäätä.

Lappeenrannan teknillisen yliopiston lasertyöstöosasto (LUT Laser) oli mukana Tekes rahoitteisessa Lares-projektissa, jossa tavoiteltiin uudenlaista osaamista ja uudenlaisia ajattelumalleja taiteen ja tekniikan yhdistämiseen. Projektissa oli mukana graafikoita, muotoilija-korutaiteilijoita sekä kuvanveistäjiä. Graafikko Ella Kettunen teki projektissa intarsiatöitä sekä innostui keramiikan kaiverruksesta (kuva 6), jota projektissa kutsuttiin keraamien merkkaukseksi. (Hirvimäki ym. 2015, 8.)

Kuva 6. Lasermerkattu keraaminen laatta (Hirvimäki ym. 2015)

Kutsun itse keramiikan merkkausta kaiverrukseksi. Kaiverruksia voidaan työstää edelleen maalaamalla. Keramiikka on hyvä materiaali lasertyöstössä, ja erikokoisia laattoja yhdistämällä voidaan tehdä suurikokoisiakin töitä. Luontoaiheisessa työssäni (kuva 7) olen käyttänyt käsiteltyä digitaalista valokuvaani, joka on kaiverrettu (tai merkattu) keraamiseen laattaan ja jälkikäsitelty väripyyhkäisyin. Pidän kaiverrustöistä, koska niiden jälki tuntuu pysyvältä ja töitä voi kosketella käsin myös tuntoaistin avulla.

Kuva 7. Reponen, H. Tammi. 2017. Laserkaiverrettu keraaminen laatta

3 Arpi ja jälki prosessina

3.1 Prosessin kulku

Oma työni toteutui hitaasti prosessoimalla omia mielikuvia ja mietteitä. Liikkeelle lähdettiin valokuvaamalla uusia kuvia sekä etsimällä ennen kuvaamistani kuvista paikkoja ja muotoja, joista on saatu ideoita siitä, miten jäljet ja merkit luonnossa voisi toteuttaa. Ideakuviksi valitsin pihan täyttävät renkaanjäljet sohjoisella lumella, risuja lumidyynien keskellä sekä iltataivaan. Kuvat ovat viitteitä merkityksistä, karttoja omaan mielenmaisemaan ja ajatusprosessiin, eikä varsinaista valokuvaa käytetä työn lopullisessa toteutuksessa. Valokuvilla on merkitys oman prosessin työstövaiheiden osana.

Opinnäytetyössä piirsin kuvaa digitaalisesti useammasta syystä. Ensinnäkin digitaalista piirrosta on helppo muokata, korjata viivaa ja palata siihen, piirtää alueita ja siirrellä niitä. Toiseksi piirroksista voi tehdä maalauksen värisuunnitelmia. Kolmanneksi digitaalisen vektoriviivan voi kaivertaa laserilla maalaus pohjaan. Sekä maalausaluiden että arpien teko onnistuu tällä tavoin. Digitaalista tekniikkaa ja laserkaivertamista käytin töissä työtyöltä kasvavassa määrin, kuvaamaan syveneviä jälkiä ja arpia.

Lopullinen työ toteutettiin neljänä 90 x 120 cm kokoisena öljyvärimaalauksena sekä osin laserkaiverruksena huokoiselle kuitulevyille.

3.2 Materiaalivalinta

Materiaalivalintaan vaikutti pohjan keveys, maalattavuus sekä kaiverrettavuus. Pohjan materiaalivaihtoehtoina olivat kangas, puulevy tai huokoinen kuitulevy. Olen aikaisemmin kokeillut laserkaivertamista ja maalausta puuhun, erilaisiin levyihin, laattaan, kiveen ja nahkaan. Öljymaalauksella olen tehnyt kankaalle, valmiille maalaukspohjalle ja MDF-levyille. Kiilapuihin pingotettu kangas on öljymaalaukspohjana tavallisesti käytetty, ja aiotun kokoiset työt olisivat keveät käsitellä. Ongelma olisi arpien ja viivojen kaivertamisessa, koska kaivertaminen rikkoisi kankaan kudoksen. Puu- tai MDF-levy taas olisi hyvä maalata tai kaivertaa, mutta raskas käsitellä.

Huokoinen kuitulevy valikoitui kokeiltavaksi materiaaliksi sekä maalattavuutensa, keveytensä että sen vuoksi, että siihen on hyvä kaivertaa. Materiaalin ongelmana

on, että se on melko herkkä rikkotumaan ja sitä on käsiteltävä varoen. Maalauspohja käsiteltäessä ja töitä siirrettäessä vaurioilta ei vältytty. Maalauspohja tarvitsi myös puiset kehykset tukirakenteeksi. Maalauspohjana materiaali on miellyttävän pehmeä.

3.3 Suunnitteluvaihe – valokuvaus ja digitaalinen piirustus

Teosten tekemisen prosessi alkoi valokuvaamalla luonnossa yksityiskohtia, jotka näyttivät kiinnostavilta värin, muodon, heijastuksen, jäljen tai muun sellaisen kautta. Valokuva voi olla kuvan voimaan luottava, jolloin siitä voi tulla valokuvateos, tai se voi apuväline, joka toimii visuaalisena laukaisijana varsinaiselle teokselle. Valokuvalla voi leikkiä digitaalisesti, muuttaa sen muotoa tai väriä, lähentää tai loitontaa kohdetta, rajata ja kohdentaa. Tällä tavoin syntyy ajatus tai muistuma jostain itselle tärkeästä asiasta. Apuvälineenä käytettävällä kuvalla ei tarvitse olla itsearvoa kuvana. Kuvista huonointakin voi käyttää, jos sen sisällössä on jotain, joka saa ajatuksen liikkeelle. Tässä työssä valokuva oli viitteellinen apuväline ja työprosessin osa. Kutsun tällaisia valokuvia miellekuviksi. Miellekuvissa (kuva 8) keskityin miellelyhtymiin taustalla olevasta luonnosta.

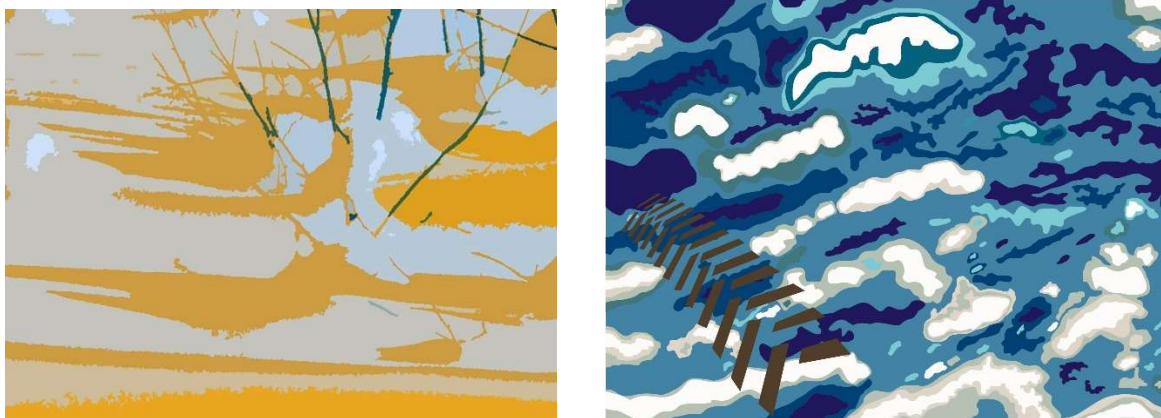

Kuvat 8. Miellekuvia

Maalauspohjaan piirtämisen sijasta käsittelin vaihtoehtoisesti digitaalista piirtämistä ja piirustuksen laserkaivertamista maalauspohjaan. Digitaalisessa piirustuksessa on suunnitteluvaiheessa helppo muuttaa viivoja ja värejä, töitä voi prosessoida mielessään, mennä eteenpäin ja palata takaisin. Digitaalisesta piirustuksesta on helppo tehdä värisommitelmia, jotka toimivat eräänlaisina maalauskarttoina (kuva 9).

Toisaalta voi visualisoida mielikuvaa lopullisesta työstä. Miellevalokuvasta saatu ajatus, yksityiskohta tai rytmi toimii digitaalisen piirustuksen lähtökohtana.

Digitaalinen piirustuksesta voi tehdä vektorigrafiikkaa tai sen voi tehdä suoraan vektorigrafiikkana, jolloin se on laserkaiverrukseen tai leikkaukseen sopiva muoto. Laserkaiverrusta halusin kokeilla nähdäkseni sen toimivuuden tai nopeuden suhteessa käsin piirtämiseen, eli käyttää lasersädettä kynänä. Kaivertamisesta jäi kynää syvempi jälki maalaus pohjaan, joten se toimii myös jälkenä ja merkinä.

Kuva 9. Digitaalisia piirroksia: maalaus- ja kaiverrussuunnitelmia

3.4 Maalaus

Lopullinen teos syntyy vasta maalatessa, kun ollaan intensiivisessä kosketuksessa väreihin ja maalaus pohjaan ja omaan sisäiseen ajatukseen. Maalatessa yksittäiset värit saattavat vaihtua alun perin suunnitellusta, kun maalaus alkaa ikään kuin elää omaa elämäänsä.

Teemaväreinä kullekin työlle olivat vihreä, keltainen, sininen ja punainen. Vaikka työt muodostivat sarjan ja kokonaisuuden, halusin myös, että työt olivat eroteltuja ja esitettävissä yksittäinkin. Päädyin myös teemaväreihin siksi, että värit edustavat sinällään minulle jotain: vihreä on minulle paitsi luonnon edustusväri, se edustaa myös rauhoittumista, sisäänpäin kääntymistä, ajattelua. Keltaisen värin liitän luonnollisesti valoon ja aurinkoon, mutta myös aktiivisuuteen ja toimeliaisuuteen. Sininen on viileän harkinnan ja valintojen väri. Punainen väri eri sävyineen on aggression, vaaran, levottomuuden väri. Punaisen miellän tummina sävyinä surun, kuoleman ja luopumisen väreiksi.

Pidän erilaisten työmenetelmien ja tekniikoiden yhdistämisestä, koska se tekee prosessista hitaamman ja vaiheikkaamman, ja erilaisten osioiden tekeminen pitää oman mielen virkeyttä yllä. Eri työskentelymenetelmistä maalaus on kuitenkin se, mitä haluan opiskella lisää ja missä tunnen läheisintä yhteyttä työhön. Maalatessa työhön tulee erilainen fyysinen kosketus kuin tietokoneella työskennellessä.

Töissäni maalaustapa poikkesi aiemmin tekemistäni öljymaalauksista, lähinnä maisemista ja asetelmista, joissa opiskelin kerroksellisuutta, värien sekoittamista, häivyttämistä ja sommittelua. Tein ennen opinnäytetyön aloittamista kolme näiden töiden tyylistä pienempää öljymaalausta, joissa kokeilin tällaista värikenttien maalausta. Maalaustapa perustuu värien yhdistämiseen ja erilaisiin värikenttiin, jotka maalasin suoraan värikerroksina. Koin maalaustavan mielenkiintoisena kokeiluna, joka sopi teemaan ja kaiverrustekniikkaan yhdistettynä. Maalaustapa oli osa aihetta.

4 Teoksista ja niiden tekemisestä

4.1 Työ 1 Käärmeen jäljet

Käärmeen jäljet (kuva 10) työssä luontoa edustaa vihreä, viidakkomainen heinikko, sen koskemattomuutta tiheä seinämä. Maalauksen vihreä edustaa paratiisimaista luonnon alkutilaa. On vain luontoa ja taivasta. Käärmeen jäljessä oleellista on, ettei sitä oikeastaan ole. Käärme liikkuu sulavasti erilaisilla pinnoilla ja niiden yli, ja jälkenä voi huomata joskus vain kevyen pyyhkäisyn hiekalla.

Kuva 10. Käärmeen jäljet, 2021, öljymaalauk 90 x 120 cm

Käärme on hyvin symbolinen eläin. Se edustaa paitsi pahuutta ja viekkautta myös hedelmällisyyttä ja viisautta. Käärme luo nahkansa, joten se kuvaa myös uudistumista. Hännänpää suussaan kerälle kiertyvä käärme, Kreikan tarustossa Ouroboros, edustaa koko luomakuntaa, ollen luomisvoiman, hedelmällisyyden ja uudistuksen symboli (Ruusunristi.) Käärmeeseen liittyviä uskomuksia, kansanperinteitä ja tarinoita, sekä eri uskontoihin liittyvää symboliikkaa tavataan eri puolilla maailmaa.

Käärmeellä on parantavia voimia, ja se esiintyy esim. apteekkien merkissä. Ihmisillä on hyvin voimakkaita tunteita käärmeestä. Raamatun luomiskertomuksessa eli Genesiksessä käärme huijasi Eevaa syömään hyvän ja pahan tiedon puusta omenan. Kuvaannollisesti tässä kertomuksessa alkoi ihmisen tietoisuus. Tietoisuutta käsitellään tieteessä sekä moraalisenä, fysiologisenä että filosofisena käsitteenä (Wikipedia 2020). Käärmeen jäljissä ajattelin tietoisuutta moraalisenä kannanottona siihen, että ihmisen pitäisi tietoisena ja älyllisenä olentona osata ottaa toiminnassaan huomioon luonnon merkitys.

Ihmisen tietoisuudessa on kasvanut tietämys. Se saa ihmiset tekemään keksintöjä, rakentamaan, luomaan taidetta, musiikkia ja arkkitehtuuria, parantamaan sairaita, kehittämään huipputeknologiaa. Kierrätetään ja kehitetään uusiutuvia energiamuotoja, yritetään ratkaista ongelmia. Toisaalta kulutetaan liikaa ja tuotetaan jätevuoria. Teollisuuden ja maatalouden päästöt tuhoavat ilmakehää ja luontoa. Länsimaissa ruuantuotanto perustuu massiiviseen eläinten hyväksikäyttöön. Ihmisiä on maapallolla liikaa, ja eri alueiden hyvinvoinnin välillä on ammottavia kuiluja. Liikakansoitus tapahtuu enenevästi köyhillä alueilla. Ilmastonmuutos pahentaa tätä ongelmaa entisestään, kun ruuan tuottamiseen sopivat olosuhteet huononevat.

Lisääntyvä tietämys on tehnyt maailmankuvasta moniulotteisemman kuin mustavalkoinen jako hyvään ja pahaan. Moniulotteinen maailma myös etäännyttää ihmisiä asioiden syy- ja seuraussuhteesta, kuten siitä että hyvinvointia luodaan myös hyväksikäyttämällä eläimiä ja arpeuttamalla luontoa pysyvästi. Tietämys ja osaaminen ovat merkinneet myös rappion alkua. Taiteen keinoin ei ratkaista maailman ongelmia, mutta voidaan tuoda esille näkemyksiä ja kannanottoja.

Käärmeen jälkeä maalatessani en käyttänyt työssä digitaalisia menetelmiä, suunnitelmia tai piirroksia. Maalasin työn vapaasti assosioiden ja työstäen omaa tunnetilaa ja sisäistä ajatusta.

4.2 Työ 2 Jäniksen jäljet

Maalauksessa Jäniksen jäljet (kuva 11) keväinen hanki heijastelee auringonvaloa ja taivaan sineä. Jäniksen jäljet kulkevat maalauksessa samalla tasolla kuin muu maalaus. Jäljet ovat keveitä ja poispyyhkiytyviä, viitteellisiä värialueita. Jäljistä ei jää arpia. Maalaus on toteutettu pääväreiltään keltaisina värikenttinä. Osa väreistä on kirkkaita. Kirkkaampien ja vaaleampien värien merkitys on edustaa puhtautta. Osa väreistä on suorastaan rumia, värikentissä on viitteitä siitä, kuinka luonto menettää kirkkautensa ja sen värit himmenevät. Maisemaa kuvaavat risuiset alueet, joissa väreinä on sekä synkeyttä että vihreyttä. Maalaukseen on tehty risujen muodoilla ja jalanjäljillä figuratiivista, tunnistettavaa vaikutelmaa rikkomaan värikenttien yksiulotteisuutta.

Kuva 11. Jäniksen jäljet, 2020, öljymaalauk, 90 x 120 cm

Jäniksen jäljissä halusin kuvata viattomuutta ja toiveikkuutta, tunnelmaltaan keveän kevään kautta ja samalla uhkaavaa menetystä ja katoavuutta. Työhön ei ole kai-verrettu näkyvää merkkiä, vaan jäljet ovat maalausta eli samalla tasolla muun

maalauksen eli ympäristön kanssa. Jäljet esiintyvät luonnon valintana. Jänis ei pyri saavuttamaan jäljillään mitään, vaan ne syntyvät kulkiessa ruokaa etsien. Jäniksen jäljet häipyvät lumen sulaessa. Muutama katkennut tai kaluttu oksa on suurin tuho, mitä se saa aikaan. Jäniksellä ei ole tietoista tarkoitusta muuttaa tai kehittää elinympäristöään, vaan se toteuttaa olemassaoloaan ja lajiaan etsimällä ruokaa. Mielikuvassa kevätaurinkoisista, puhtaista hangista ja niillä jäniksen jäljistä on viattomuuden ja rauhan tuntua. Symbolisesti jänis edustaa eläintä, joka pistää pään pensaaseen tai jähmettyy paikalleen vaaran uhatessa.

Maalauksen alalaidassa oleva samean värinen alue kuvaa sitä muutosta ja likaisuutta, mikä luontoon on tullut ihmisen toimien vuoksi. Hanki ei ole enää puhdas, tai sitä ei enää ole, kun ilmaston lämpeneminen hävittää vuodenaikojen vaihtelevuutta. Vaalean siniset ja vihreät alueet kuvaavat jäljellä olevan luonnon puhtautta. Maalaus kuvaa nykytilaa, jolloin meillä on vielä puhdasta luontoa ja vettä jäljellä, mutta toisaalta tuho on jo päässyt melko pitkälle.

Metsässä ja luonnossa kulkeminen on ollut ihmiselle aina merkityksellistä, alun perin ruuan ja suojan etsimisen kautta. Elämän kehittyessä osasta luontoa tuli ruuan tuotanto- eli viljelyalueita, teollistumisen kaudella maaperän materiaalien hyödyntämis- ja käyttöalueita. Suomessa jokamiehen oikeuksien kautta puhdas luonnon osa mielletään virkistysalueeksi, vaikka se on toisaalta, luonnonsuojelualueita lukuun ottamatta, myös raaka-aineen eli metsien kasvatusalue. Luonnossa kulkeminen on monelle harrastus, rauhoittumisen paikka ja tärkeä osa elämän onnellisuutta. Tänä pakollisen eristäytymisen aikakautena luonnossa vapaasti liikkuminen on ollut monelle tärkeä voimavara ja herättänyt varmasti ajatuksia puhtaan luonnon tärkeydestä ihmisille.

Työhön on käytetty digitaalista suunnittelua piirtämällä miellekuva. Digitaalinen piirustus on tässä värikenttien, myös jäniksenjälkien ääri viivoja. Viivat on laserkaiverrettu kevyesti maalausalustaan. Jäniksen jäljet ovat kevyitä eikä niistä jää arpia.

4.3 Työ 3 Renkaanjäljet

Maalauksessa Renkaanjäljet käsittelin luonnollista maaperää viitteellisesti. Maaperä on vettynyt, räntäisen talvinen, sohjoinen ja märkä. Se on sieltä täältä jäinen, on ruohikkoa ja lumisia alueita. Kunnollista talvea ei ole. Vaikutelmiin on pyritty värikenttiin, jotka kuvaavat lunta ja jäätä, ruohoa ja muuta vihreää. Maaperä on koske-maton ja luonnollinen, luonnon omassa järjestyksessä ja epäjärjestyksessä. Luonnollisen maaperän tuhoaa ihminen, joka jättää jäljet, jotka ovat kuin arpia. Maaperään on kaiverrettu renkaan jäljet (kuva 12). Renkaiden jättämät jäljet edustavat työssä kaikkia ihmisen jättämiä hitaasti paranevia arpia luontoon. Työ on luotu (öljymaalauksella) ja tuhottu (kaiverruksella).

Kuva 12. Renkaanjäljet, 2020, öljymaalauksella ja laserkaiverruksella, 90 x 120 cm

Luontoa kuvaavat värikentät ovat hyvin epämääräisiä muodoltaan, eikä niistä tavoita mitään figuratiivisen maaston aineksia. Vaikutelmaa on pyritty luomaan

yksinomaan värien käytön keinoin. Osaan värikenttiä pyrin valitsemaan kuultavat värisekoitteet luomaan jäistä vaikutelmaa. Vaalean vihreillä sävyillä pyrin luomaan miellelyhtymiä ruuhon ja sinisen ja valkoisen sävyillä veteen ja lumeen.

Värikenttien muodot ovat aaltomaisia, pyöreitä ja pehmeitä. Kaiverruksen jyrkät viivat tuovat työhön vastakkainasettelun tunnelman. Maaperän kuvaus on työssä värikentin muodostettu yksiulotteinen vaikutelma. Kaiverruksen tarkoitus on olla paitsi arpi, myös muodoltaan sellainen, että se tuo työhön hieman syvyysvaikutelmaa.

Renkaan jäljet kuvastavat kaikkea sitä tekniikkaa, jota ihminen käyttää ja joka ihmistä hyödyttää. Renkaan jäljet ovat arpia. Tekniikka kuvastaa ihmisen kykyä mennä eteenpäin, keksiä ja luoda uutta. Sen toisena puolena on kuitenkin se, luodessaan uutta ja merkittävää, kehittyessään eteenpäin ihminen väistämättä riistää luontoa ja haavoittaa sitä pysyvin arvin. Ihminen ei monitaitoisuudestaan huolimatta kohdenna taitojaan niin, että huomioisi tekemisessään riittävästi myös planeettamme luonnon vaatimukset ja säilyvyyden tärkeyden.

Työtä maalatessani tavoittelin yksiulotteisen tapahtumapinnan vuoksi värikentille rytmiä ja suuntaa, vaikka maalauspinna ei tapahdu muuta kuin sen elementtien omaa muutosta tuulen, sateen tai jään vaikutusta. Jotkut elementeistä onnistuivat paremmin kuin toiset, ja kokonaisuus on joltain osin liian tiivis. Iloitsin maalatessani väreistä ja huolellisen maalaamisen hitaudesta.

Sarjan kolmannessa työssä oli tarkoituksena kasvattaa digitaalisen menetelmän osuutta entisestään. Kaiverrus on arpi maalauksen pinnassa. Renkaanjäljissä kaiverrus on pohjamateriaaliin saakka, jota ei ole kaiverruksen kohdalta käsitelty millään tavalla. Kaiverrus näyttää pilaantuneelta maaperältä, jossa mikään ei kasva. Vaikutelma tulee huokoisen kuitulevyn materiaalista itsestään.

Kaiverruksen osalta epäonnistuin sikäli, että tein maalauksen ensin ja kaiverruksen vasta sen jälkeen. Alun perin oli tarkoitus käyttää valokuvasta eroteltuja renkaanjälkiä. En onnistunut kuitenkaan tässä vaiheessa saamaan niitä enää kaiverrettua ilman että työ olisi tärveltynyt. Kaivertamisesta tulee melkoinen polttomateriaalisotku. Näin oli päädyttävä teknisistä syistä digitaaliseen piirroksen renkaanjäljistä, joiden kaivertaminen onnistui suhteellisen siististi.

4.4 Työ 4 Jalanjäljet

Maalauksessa Jalanjäljet (kuva 13) iltarusko kuvastaa ihmiskunnan mahdollista iltaruskoa tilanteessa, jolloin maapallon luontoineen on menetetty. Jalanjäljet kulkevat pois päin. Jalanjäljet on kaiverrettu maalauispohjaan. Syvät jäljet ovat rumia ja kuin arpia. Ne kuvaavat sitä, että ihmisen tekeminen pahimmillaan eli ns. jalanjäljet ovat jättäneet luontoon niin pysyvät arvet, että planeetasta tulee asuinkehvoton. Valo ja väri valuvat maailmasta pois.

Kuva 13. Jalanjäljet, 2020, öljymaalauus ja laserkaiverrus, 90 x 120 cm

Maalauksessa tumma, syvän punaliilan väri kuvaa avaruutta, tuntematonta ikiyötä, johon ihmiskunnan rippeiden olisi matkattava. Avaruuden tumman värityksen on tarkoitus myös tuoda värikenttien lomaan hieman perspektiiviä ja syvyyttä.

Pieni, tarkoituksellisen naiivi lila, valkokupolinen läiskä kuvaa viimeistä alusta, jolla ihmisrotu pakenee planeetalta. Katastrofielokuvissa ja -sarjoissa kuvataan tällaista tilannetta – että olisi olemassa alus, jolla muutama tuholta säästynyt ihminen pakenee. Todellisuudessaakin tutkitaan ihmisen elinmahdollisuuksia kuussa tai Marsissa.

Tapahtuva tuho on ikään kuin väistämätön, eikä ihmisen aikaansaama, jolle olisi tehtävissä vielä jotain. Ihmisrotu katsotaan kuitenkin niin tärkeäksi, että kun tämä harjoitusmaapallo on tuhottu, sillä olisi oikeus jatkaa elämää lajina jossain muualla.

Työn yläreunassa oranssit ja punaiset värikentät, joissa on värien paksuuden lisäksi hieman sameutta, kuvaava maailman paloa ja savupilviä. Keskiosassa keltainen valo valuu maailmasta pois, ja verenvärinen punainen virta kuvaa sotaa ja tuhoa. Pienet vihreät alueet kuvaavat menetettyä luontoa ja planeettaa. Tasaisien värikenttien tarkoitus on synnyttää vaikutelma jonkun elementin pois valumisesta. Kokonaisuudessaan työn näkemys on synkkä ja apokalyptinen.

Jalanjäljet on tehty ensin vesiväripainantein paperiin, minkä jälkeen kuvat on digitoitu valokuviksi. Kaiverrus on tehty luonnosmaisesti, hyödyntäen materiaalin käyttäytymistä. Tarkoitus oli tehdä jalanjäljistä mahdollisimman rumat ja arpimaiset. Kaiverrus on tehty syvälle materiaaliin. Laserkaiverruksien merkitys on korostaa töiden teemasta arprien syvyyttä. Ensimmäisestä vapaasti maalaten tehdystä työstä tekniikan merkitys työn toteutukselle on ollut työ työltä kasvava.

4.5 Oman tekemisen prosessista

Yleensä tehdessäni taiteellista työtä, valokuvatessa, piirtäessä, pastelli-, akryyli- tai öljyväreitä maalatessa tai työtä aloittaessa tai valmistellessa en ole aiemmin miettinyt tekemisen prosessia. En ole miettinyt sitä, miksi olen valinnut tiettyjä vaihtoehtoja värin, muodon tai tekniikan suhteen. Ajatus ja tekeminen ovat sulautuneet päässäni yhteen, eikä ole ollut tarvetta sanallistaa tekemistä. Olen pitänyt tekemistä automaattina, jossa putken toisesta päästä putkahtaa valmis työ, joka on joko onnistunut tai epäonnistunut, tai jotain siltä väliltä.

Tutkiessani eri taiteilijoiden näkemyksiä omien teostensa synnystä ja sanallistaesani omaa työprosessiani huomasin, että sekä alkutilanteessa että teoksia tehdessä taiteilijoilla on, riippumatta käytetyistä tekniikoista, huomattavaa samankaltaisuutta prosessin kulussa. Houessoun (2010, 167) mukaan jokin mieltä kiinnostava hetki tai häiriö on alkusysäys, joka saa aikaan aktiivisen pohdinnan ja pitkän ajatusketjun. Tämä häiriö tuottaa mielikuvia ja laajempia näkemyksiä, joista teos saa alkunsa. Työn edetessäkin tapahtuu paljon asioita, pohdintaa ja valintoja. Prosessin tiedostaminen ja sanallistaminen auttavatkin tekijää hahmottamaan työn luonteen ja

lopputuloksen paremmin. Oma tekeminen saa perustellun muodon ja sen on mahdollista auttaa työtä kohti parempaa lopputulosta, jos ei taiteellisesti niin ainakin tavoitteellisesti. Houessou (2010, 237) puhuukin prosessin sanallistamisesta ja läpikäymisestä taiteilijan mahdollisuutena avautua itseymmärrykselle.

Taiteellisen työn prosessin kulku ja sen sanallistaminen auttavat taiteilijaa käsittelemään omaan työtään ja kertomaan siitä muille. Tekijälle teos on merkityksellinen koska hän lähtee sitä tekemään jostain syystä. Lisää merkityksiä tulee siitä, onnistuuko vai epäonnistuuko työ omasta mielestä. Aloittelevan taiteilijan on kuitenkin vaikea arvioida oman taiteellisen työnsä laatua. Oletan, että kehitystä tapahtuu tekemisen ja kokemuksen kautta. Opiskellessa kritiikki on enemmän kannustavaa kuin raakaa, ja oletan että käsitys omasta työstä tulee vasta vuosien varrella. Houessou (2010, 248) näkee ammattiosaamisen tärkeäksi perustaksi taiteilijalle. Silloin materiaaleja ja tekniikoita osataan käyttää taitavasti ja intuitiivisesti, ja aktiivisuuden voi suunnata taiteen sisältöön.

Teoksen katsojalla ei ole useinkaan käytettävissä sanallista selostusta teoksen synnystä ja tarkoituksesta, vaan hän katsoo sitä oman näkökulmansa kautta. Joku asia teoksessa koskettaa tai ärsyttää, teos aukenee katsojalle tai ei aukene, joka tapauksessa katsoja tekee oman tulkintansa. Sitä tapaa miten taiteilija saa näkemyksensä välitettyä katsojalle, mittaa osaltaan taiteellisen työn laatua. Toisaalta katsojien kiinnostus tai välinpitämättömyys ei välttämättä kuvasta kuin katsojan makua. Taiteen laadun arvioimiseen käytetään taideasiantuntijoita ja kritikkoja, ja ajattelen jos omaa tekemistä suhteessa kritiikkiin pohtii liikaa, oma tekeminen jähmettyy arviointia pelätessä.

5 Yhteenveto

Töissä kuvattiin eläinten vaikutusta luontoon kevyinä ja poispyyhkiytyvinä jälkinä ja ihmisen tietoista tekemistä arpina, jotka paranevat hitaasti. Työ työltä lisääntyvä laserkaiverruksen käyttö menetelmänä ja töiden arpina kuvasi teknistä kehitystä, joka saavutusten ja hyötyjen lisäksi on uhka ympäröivälle luonnolle. Tekniikka ja kehitys ovat ihmisen kannalta hyväksi monessakin asiassa, mutta haasteellinen toisissa asioissa luonnon hyväksikäytön ja arpeuttamisen kautta. Lisääntyvää tietoisuutta ja tiedostamista pitäisi käyttää laajasti myös luonnon säilymiseen.

Taiteellisen työn prosessissa digitaalisten tekniikoiden käyttö arkipäiväistyy, ei pelkäästään itsenäisinä taiteenlajeina kuten valokuva- digitaalinen taide, vaan työvälineenä. Materiaalivalinnoista kirjoittaessani viittasin myös siihen näkemykseen, että käytetty väline kantaa oletusta lopputuloksesta. Mielestäni tämä näkyy töissäni. Sarjan ensimmäinen työ Käärmeenjälki on todellisuudessa maalattu viimeisenä, käyttämättä mitään digitaalisia apuvälineitä. Se on maalattu suunnittelemattomuuden ja tunnelman tilassa. Työtä on tehty vapaasti, ilman miellekuvia, värisuunnitelmia tai itse omalle työlle annettuja rajoituksia. Se on puutteellinen ja virheellinen, viimeistelemätön mutta myös vapaa tekniikan tuomista rajoituksista.

Toinen työ Jäniksen jäljet on muotoonsa digitaalisesti piirretty ja harkittu, värejä on etukäteen suunniteltu. Se asettuu omiin rajoihinsa. Kolmas työ Renkaanjäljet on myös suunniteltu ja piirretty. Vapautta on koettu maalatessa ja värivalinnoilla, mutta vapaasti maalattu työ on myös symbolisesti tuhottu teknisesti kaiverretuilla arvilla. Neljännen työn Jalanjäljet visuaalisuutta määrittää ensimmäisenä syvälle kaiverretut arvet, jalanjäljet. Kaiken muun ympärillä tapahtuvan menetyksen tunnelman on tarkoitus vain korostaa arpien rumuutta.

Töitä tehdessä tulin siihen lopputulokseen, että tekniikoiden käyttö vaikuttaa taiteellisen työn lopputulokseen. Tekniset menetelmät tuovat uusia mahdollisuuksia taiteen tekemiseen. Ne myös määrittelevät tekemistä pitkälle. Tämä tapahtuu osaksi suunnitelmallisuuden, mutta myös etukäteen, ennen teoksen tekemistä, tapahtuvan rajaamisen vuoksi. Taiteen ja tekniikan yhdistäminen on mielenkiintoista tasapainottelua ilmaisun ja suunnitelmallisuuden rajapinnoilla.

Lähteet

Allergia, iho- ja astmaliitto. Viitattu 2.2.2021. Saatavissa <https://www.allergia.fi/iho/vaikeat-palovammat/arpi/#06d830dd>

Hirvimäki, M & Manninen, M. & Piili, H. & Salminen, A. 2015. Lasertekniikan kehittäminen taiteilijayhteistyön kautta. Lares-projektin loppuraportti. Viitattu 21.11.2020. Saatavissa <https://lutpub.lut.fi/bitstream/handle/10024/124115/LARES-loppuraportti%20lut%20la-ser.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Houessou, J. 2010. Teoksen synty. Kuvataiteellista prosessia sanallistamassa. Aalto-yliopisto. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 108. Viitattu 20.11.2020. Saatavissa <https://aaltodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/11822/isbn9789526000275.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Kultainen ruusuristi. Käärmeen symbolinen merkitys. Gnostinen filosofia. Viitattu 22.1.2021. Saatavissa <https://www.kultainenruusuristi.fi/aiheet/kaarmeeseen-symbolinen-merkitys/>

Nopsanen, J. Luonto. Viitattu 22.11.2020. Saatavissa <https://www.jukkanopsanen.fi/al-bumi/luontonature/>

Rantanen, J. 2020. Voyage pittoresque. Näyttelyluettelo.

Räsänen, L. Tietoja minusta. Taiko taidekauppa verkossa. Viitattu 23.11.2020. Saatavissa <https://www.taiko.art/leenasanen>

Räsänen, L. 2018. Solmuja ja silmukoita. Blogger. Viitattu 1.12.2020. Saatavissa <http://www.leenasanen.com/p/knots-and-bends-solmuja-ja-silmukoita.html>

Suomen Luonto. Ihmisen jälki luonnossa. Louhittu. Valokuva Juhani Harkas. Viitattu 28.11.2020. Saatavissa <https://suomenluonto.fi/kuvakilpailukuvat/louhittu-luonto/>

Taidelainaamo. 2017. Holmström Gun. Kolmetoista teosta. Profeetta. Viitattu 21.11.2020. Saatavissa <http://www.taidelainaamo.fi/public/go.php>

Vilkuna, M. 2020. Värikylläisiä havaintoja luonnosta. Suur-Jyväskylän lehti 16.12.2020, 18.

Wikipedia 2013. Viitattu 2.2.2021. Saatavissa <https://fi.wikipedia.org/wiki/Arpikudos>